

*"Gönül Çalabın tahtı
Çalap gönüle baktı
İki cihan bedbahtı
Kim gönül yıkar ise"*

Yunus Emre

T.C.
ORDU BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ
Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı
Kültür Yayınları - 8

EDİTÖR
Dr. Mustafa ÇÖPOĞLU

YAYINA HAZIRLAYANLAR
Hikmet YILDIRIM
Servet GÜNGÖR
Abdullah ÖZKAN

REDAKTÖRLER
Pınar GÜMÜŞKAYA
Osman DEMİREL

GRAFİK TASARIM
Ahmet Metin SEZER
Muhammet Cihat DÖLEŞ

BASKI
YEŞİLLER MATBAACILIK
0 452 407 10 11 - Fatsa / ORDU

ISBN:
978-9944-5651-6-5

Türkçe İlk Baskı 2015

**Bütün yayın hakları saklıdır. Kitapta yer alan yazılar
ve görseller, telif sahibinin izni alınmadan kısmen
veya tamamen basılamaz ve çoğaltılamaz.**

Para ile satılmaz.

YUNUS EMRE'NİN TASAVVUF ANLAYIŞI ÜZERİNE BAZI FIKHÎ MÜLAHAZALAR

Prof. Dr. Şevket TOPAL
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Öğretim Üyesi

Giriş

“Yunus Emre'nin Tasavvuf Anlayışı Üzerine Bazı Fikhî Mülahazalar” adlı bu tebliğin başlığı, konunun doğası gereği pek çok açıdan eleştiriye açıktır. Zira anlam ve anlayış olarak idrakimize hayli uzak olan o dönemin tasavvuf anlayışı ve Yunus'u hakkında bugünden hareketle bir kanaat serdetmek, hakikatin ortaya konulması açısından doğruyu ne kadar ifade eder, bunu kestirmek zordur. Ancak günümüzde değişik vesilelerle gündeme gelen, fikirleri, hayata bakışı ve topluma etkisi sürekli olarak güncelliğini koruyan böylesine abide şahsiyetlerin asrımıza bakan yönü hakkında söz söylemek de kimi zaman elzem olmaktadır. İki açıdan buna gerek vardır: Birincisi günümüz insanın o dönemi anlama ve algılama arzusu, ikincisi çağın insanının dönemin Yunus'u hakkındaki bir takım lehte ya da aleyhte serdedilen görüşleri izah etme çabası. Her ikisi de kanaatimce gerçek Yunus'u anlama ve anlatma değil, çağın insanının gözünde oluşan Yunus Emre merakını yine çağın bakış açısı ile gidermeden ibarettir. Aksi durumun gerçekleşebilmesi için asrın insanının her şart ve hal ile Yunus'un toplumsal, kültürel, itikadî, fikhî ve ahlaki atmosferine gitmesi gerekir ki bu da mümkün değildir. Dolayısıyla bizim bu çağdan geriye dönüp baktığımızda bir algılama ve değerlendirme sorununuzun olacağı muhakkaktır. Zira Yunus'un inanç, amel ya da gönül dünyası hakkında bilgi veren yazı veya söylemlerden hareketle gerçek Yunus'u ortaya çıkarmak kolay değildir. Dolayısıyla sonradan söylenen her bir söz özü itibarı ile o sözü söyleyenin meseleden anladığını veya anlamak istediğini yansıtmaktadır. Bu cümleden olarak bu tebliğde ben “Yunus Emre'nin Tasavvuf Anlayışı Üzerine Bazı Fikhî Mülahazalar” başlığını kullanırken herhangi bir pozisyonda bir taraf olarak durmayı tercih etmeyeceğim. Sadece fıkıh alanında mesai sarf eden bir araştırmacı olarak Yunus'un sözlerinin ya da şiirlerinin belli bir kısmından hareketle onun tasavvuf anlayışının fıkıh ilmi açısından ne anlam ifade ettiğinin ipuçlarını vermeye çalışacağım.

Tasavvuf, tarihi seyrine bakıldığında İslam toplumlarında Kur'an ve sünnet temelli olarak gelişmiş, safifleşme süreci (tasavvuf)

ise bu zahirî ilimler üzerine bina edilmiştir. Tasavvufun bu süreçteki temel fonksiyonu ilgili eserlerde özetle değişik eğitim metotları ve kendine özgü edebî üslupla insanı arzu edilmeyen zaaflarından ve kötü huylarından arındırmak, dünyanın bir imtihan yeri olduğu bilincini geliştirmek ve Allah'ın emrine uygun bir hayat yaşanmasına vesile olmak şeklinde ifade edilmiştir.⁽¹⁾ Pek tabii ki uygulama her zaman bu yönde olmamış; suistimale açık bir yapı olan tasavvuf hareketi içerisinde İslam'ın ve toplumun sahih dinî anlayışının asla kabul edemeyeceği nahoş durumlar da olmuştur. Ancak bu tebliğin temel hareket noktası tasavvufa içeriden bir bakış olmadığından, bu husus bizim burada ilgi alanımıza dâhil değildir.

Bizim buradaki temel vurgumuz, bir şeyin ne olduğunun ya da olmadığına doğru olarak tespit edilip sonrasında bu tespit üzerinden metodolojik bakış açısının ortaya konulması gereğindedir. Bununla birlikte insaf sahibi olmak gerekirse tasavvufta içinde yaşanan toplumun değer yargıları ve ihtiyaçları da gözetilerek dinamik ve süreklilik arz eden bir eğitim metodu uygulanmıştır. Bu uygulamalar esnasında arzu edilen hedef farklı olduğundan, dışa dönük olarak bir değerlendirme yapıldığında birbiri ile çelişkili ve tartışmalı pek çok sorunu da beraberinde getirmiştir. Kabul etmek gerekir ki bütün bu hususların kendi içerisinde bir izahı vardır. Ancak her şey kendi içerisinde olup bitmediğinden ve toplumsal alana sirayet ettiğinden, bunun da fıkhen bir açıklamasının olması gerekir. Zira İslam söz konusu olduğunda toplumun dinî ve ameli hayatında esas olan fıkıh temelli bir hayatı idame ettirmektir. Fıkıh ise bîatını olana değil zahirî olan itibar eder. Niyetlerin ve kalplerde olanın durumunun değerlendirilmesini ise Allah'a havale eder.

Yunus Emre -ki doğruyu söylemek gerekirse tarihte mevcut pek çok Yunus'tan acaba hangisi hakkında konuşuyoruz. Bu da ayrı bir sorun- Ahmet Yesevî, Yusuf Hemedani, Mevlânâ Celaleddin, Mevlânâ Celaleddin'in oğlu Sultan Veled, Ahmed Fakih, Hoca Dehhanî, Yunus Emre...⁽²⁾ ve daha nicelerinin içerisinde yer aldığı tasavvufi geleneğin önemli halkalarından birisi olarak karşımızda durmaktadır. Kendisi, belli bir gelenek içerisinde yetişmiş, eserlerini ortaya koymuş ve temsil ettiği yapıyı bir adım öteye taşımış önemli bir şahsiyettir. Ama kendisi bu yapı içerisinde ne ilk ne de sondur. Dolayısıyla onun fikirlerinde olumlu ya da olumsuz olarak dışarıya akseden hususlar belli bir zemin üzerinde

(1) Risaletü'n-Nushiyye, s. 6 vd.

(2) Risaletü'n-Nushiyye, s. 6-7.

ortaya çıkmıştır. İçinde yaşanan toplum açısından bir karşılığa sahiptir. Kendi düşünce veya sözleri, içerisinde bulunduğu dönemin huzursuz sosyal ya da siyasal yapısından oldukça etkilenmiştir. XIII. yüzyılın sonu ile XIV. yüzyılın başlarına rastlayan bu çalkantılı dönem içerisinde bir yandan Moğol zulmü, öte yandan iç ayaklanmaların ve ağır vergilerin halkın boynunu büktüğü, kıtlık, kuraklık yanında eşkıyalığın kol gezdiği bir dönemde yaşayan Yunus Emre'nin sözlerinin elbette ki rahat ortamda halka fetva veren, insanların sorunları ile ilgili muhakemede bulunan kâdilerin içerisinde bulunduğu şartlarla bir tutulmaması gerekir. Bu anlamda Yunus, elbette ki şiirleri vasıtasıyla, içerisinde bulunduğu toplumun dağılan şirazesinin yeniden kendi mecrasına oturtma çabası içerisinde olmuştur.

Yunus Emre, kendine has irşat metodu çerçevesinde insanlara maneviyat alanını ve gönül dünyasını izah ederken somut örneklerden de bolca yararlanmıştır. Bu üslup sayesinde halkın gönül dünyasına inebildiği için asırlarca kalıcı olabilmıştır.⁽³⁾ Manevi alanla ilgili meselelerin izahında müşahhas örneklerin de kullanılmış olması esasında Yunus'un üslubu içerisinde hakikate değil mecaza hamledilmesi gereken bir alanı teşkil eder. Böyle kabul edildiği takdirde Yunus'un şiirlerini veya nasihatlerini izah etmek kolay olur. Sözgelimi; öfke derler bana pek kahramanım, düzeni bozmağa her an kadırım dizelerinde öfke dilinden yerilen öfkenin bizzat kendisidir. Aynı durumu cimrilik, haset, gönül yıkma... vs pek çok kavramda müşahade etmek mümkündür.⁽⁴⁾ Aksi halde edebî üslupla sunulan bilgilerin hakikat makamına kaim olması fıkıh nazarında ciddi sıkıntılar doğuracaktır. Nitekim Yunus'un şiirlerinde şeriata aykırı hususlar olduğu gerekçesi ile verilen fetvaları da bu sadette değerlendirmek gerekir.

Bu fetvalar içerisinde Yunus'un şiirlerinin "küfr-ü sarih" olduğu gerekçesi ile yasaklanması ve hatta okuyucularının uyarılara rağmen bunda ısrar etmeleri hâlinde küfrüne hükmolunup netice de idam edilmelerinin mübah olacağı yönündeki Ebussuûd Efendi fetvası meşhurdur.⁽⁵⁾ Bu örneklere daha başkalarını da eklemek mümkündür. Neticede tasavvufi alan ile zahiri alan zaman zaman sertlik derecesi artan münakaşalardan geri durmamıştır. Yunus Emre'de bu durumdan nasibini alanlardandır.

(3) Risaletü'n-Nushiyye, s. 36 vd.

(4) Risaletü'n-Nushiyye, s. 41; 60; 61.

(5) Ahmet Akgündüz, "Ebussuûd Efendi", DİA (İslam Ansiklopedisi), İstanbul 1994, X, 365-371.

Gerçekten de Yunus'un söylemlerine bakıldığında bir uçtan diğer bir uca savrulmamak mümkün değildir. Fakat onun tarihe ve topluma mal olmuş kişiliği, dine bütüncül olarak yaptığı hizmetler göz önüne alındığında elbette ki topluma faydası açısından eşsiz hizmetlerde bulunduğu söylenebilir. Kendisinin şiirlerinde ya da nasihatlerinde her daim imanın hakikatine ve ahlakın ehemmiyetine yapılan vurgu ön plandadır. Şu farkla ki, günümüzde ahlaktan kastedilen şey ile geçmişteki aynı şey değildir. Günümüzde ahlaksızlık karşısında takınılan tavır biraz vurdumduymazdır. Geçmişte ahlak, hukuktan -da ötedir. Bir anlamda süzülüş hukuktur. Dolayısıyla onun şiirlerinde fikha bir başka ifade ile amele vurgununun zayıf kalması, onun ihmal edildiği ya da önemsenmediği şeklinde yorumlanmamalıdır. Tam aksine amel o toplumda zaten tartışılan bir şey değildir. Toplumda herkes az veya çok bir ibadet bilincine ve hayatına sahip. Yunus'un esas uğraşı ise amel ve iman olgusunun şekillikten öte, hakiki mecrasında yaşanması bilincini yerleştirmektir.

*Amelüm ne ki varsa hep riyadır
Acebdür ihlası unutmışam ben⁽⁶⁾*

Pek tabi ki Yunus âlim, âbid, kendini hak yoluna adanmış bir gönül eridir. Halk arasında da böyle tanındığı için sözüne itibar edilmiş ve içinde yaşadığı toplum tarafından itibar görmüştür.⁽⁷⁾

Aşağıdaki dizeleri de benzer çerçevede değerlendirmek gerekir.

*Ger eyle olmadun bes kaı ol iş
Güman ü vehm ile geçdi yaz u kış*

*Nice devran kim anda rıhlı urdun
Okuyup aşr u ayet yolda turdun*

*Nice ilm ü amel sen bu tapuda
Nice yıldan berüsün bu kapuda...⁽⁸⁾*

Ayrıca o hakkıyla ibadetini yerine getirmeyenleri de "Zekatın virmeyenün hali budur, olur boynuna zincir malı budur"⁽⁹⁾ dizelerinde olduğu üzere, şiddetli bir şekilde uyarır

(6) Kul Sadi, İrfan ve Yunus Emre, s. 118; 129

(7) Kul Sadi, İrfan ve Yunus Emre, s. 175.

(8) Risaletü'n-Nushiyye, s. 142.

(9) Risaletü'n-Nushiyye, s. 164.

Bütün bu tavırların anlaşılabilmesi için Yunus'un yaşadığı şartlar kadar, dönemin tasavvuf anlayışının ve toplum algısının da rolünü dikkate almak gerekir. Yerine göre melamet meşreblik, yerine göre şatahat hâlinin söz konusu olduğu bir ortamda normal bir halet-i ruhiye ile söylenmemiş sözleri, akl-ı selim ve metanet gerektiren şer'î yargı süzgecinden geçirmek olayın tam olarak kavranmasını güçleştirecektir. Bu hâl kimi zaman Yunus için de söz konusu olmuştur. Yunus'un bazı şiirlerinde yaptığı tasvirler ve verdiği örnekler dönemin tasavvuf anlayışı içerisinde yer alan dört kapı, kırk makam telakkisi içerisinde kendine yer bulur. Zira dönemin tasavvuf anlayışı içerisinde dört kapı olarak adlandırılan "şeriat, tarikat, hakikat ve marifet" kavramlarının sıklıkla bir arada kullanıldığı görülür.⁽¹⁰⁾ Bu kavramlar bazı semboller üzerinden anlatılır:

*Şeriat tarikat yoldur varana,
Hakikat marifet andan içeru*

*Evvel kapu şeriat,
Geçse andan tarikat,*

*Gönül evi marifet,
Işk hakikat içinde*

*Bu dört menzildür utan,
Ledün makâmın tutan,*

*Oldur menzile yiten,
Tamâm murâd içinde*

(10) Türk tasavvuf edebiyâtında, dervişlik mertebelerinin tamamlanması için ortaya konan dört kapı-kırk makam anlayışının izlerine Ahmed Şemseddin-i Marmaravîde de rastlıyoruz. Gerçi onun, kırk makâmın tamâmını eserlerinde zikrettiğine şahit olamıyoruz; ama en azından şeriate âit on esâs ile tarikat ve hakikat ehlinin onar özelliğini sıralamakla ve dördüncü kapı sayılan mârifete ilişkin de ayrıntılı bilgiler sunmakla, aynı metodu izlediğine dâir ipuçları elde ediyoruz. Mârifet kapısının on özelliğini eserlerinde ayrıntılı olarak zikredip etmediğini bize ulaşan eserlerinden açıkça tespit edemiyoruz. Bununla birlikte, ortaya koyduğu şeriat, tarikat ve hakikate âit toplam otuz esas, onun Ahmed Yesevî, Hacı Bektaş-ı Velî ve Yunus Emre gibi sûfilerde görülen dört kapı-kırk makam anlayışının izlerini taşıdığını göstermesi bakımından yeterlidir. (Bkz.: Ahmet Ögke, Türk Tasavvuf Düşüncesinde Şeriat, Tarikat, Hakikat, Marifet Kavramları ve Marmaravîde "Dört Kapı-Kırk Makam" Anlayışının İzleri, Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, Yıl: 7, Sayı: 8, ss. 147-162.)

Şeriat, tarikat, hakikat ve marifet makamları, Yunus'un şahiyye türü bir şiirinde sembolik olarak erik, üzüm, koz (ceviz) sembolleri ile ifade edilir. Beyitteki koz (ceviz) dört tabakalı olmakla dört makamı ifade eder. Dönemin tasavvuf anlayış içerisinde farklı tavrıyla kendini gösteren melametlikte ise gerektiğinde kendini eleştirme, başkalarına üstünlük taslamamayı kendine şiar edinme gibi bir takım hasletler yer alır. Bu meşrepte olan kimselerin kimi zaman potayı oldukça geniş tutarak diğer din mensupları karşısında da kendilerini eleştirmeleri, hor ya da hakir görmemeleri bir Müslüman tavrına ve vakarına ihtiyaç duyulan anlarda kendilerini ifade de sıkıntılar doğurmuştur.

*Ben gelmedüm dâviyi çün, benüm işim seviçün,
Dostun evi gönüllerdür, gönüller yapmağa geldüm* ⁽¹¹⁾

Kimi şiirlerine bakıldığında Yunus'ta da böyle bir tavrın olduğu ve bu tavır sebebiyle eleştirilere maruz kaldığı görülür. Ama kendisi bu konuda oldukça rahattır.

*Bana namaz kılmaz dime, ben bilürem namazumu,
Kılrusam kılmazısam, ol hak bilür niyazumu*

*Dosttan artık kimse bilmez, kafir Müslüman kemdüğün,
Ben kılruram namazumu, Hak geçürdise nazumu* ⁽¹²⁾

*Ak sakallu pîr hoca bilinmez hâli nice
Emek yimesün hacca bir gönül ykarısa*

*Gönül mü yiğ Ka'be mi yiğ eyit bana aklı iren
Gönül yiğ durur zira kim gönüldedir dost turakı*

*Yunus Emre dir hoca, gerekse var bin hacca
Hepisinden iyice, bir gönüle girmektir*

Bu şiirlerinde Yunus'un, toplum nazarında bazı ithamlara maruz kaldığı ve buna cevap verme gereği duyduğu anlaşılmaktadır. Kişinin kendini bu konuma düşürmesi melameti tavrı açısından anlaşılabilir şeyse de fikhın töhmetten uzak durma, şaibeli tavrı sergilememe ilkesine aykırıdır. Buna karşılık bazı şiirlerinde ise Yunus, adeta bu açığı telafi etmek istercesine melametiliğe kapı aralamayacak şekilde açıkça fikhî bir tavır takınır ve kulluğun gereğinin tavizsiz yerine getirilmesini salık verir.

*Sana direm iyi veli, tur itre namazına
Eğer değülseñ ölü, tur itre namazına*

(11) Kul Sadi, İrfan ve Yunus Emre, s. 198 vd.

(12) Kul Sadi, İrfan ve Yunus Emre, s. 204.

Yunus'un Çağrısı

*Ezan okur müezzîn, Çağurur Allah adın,
Yıkma dinün bünyadın, tur itre namazına*

*Namaz kıl imamıla, yatmağış gümanıla
Gidesin imanıla, tur itre namazına*

*Çıka gide can dahi, şöyle kala ten dahi,
Derviş Yunus dahi, tur itre namazına⁽¹³⁾*

İslam' da imanla alakalı maksud olan şey taklidî imandan tahkiki imana geçmektir. Fikhî meselelerde maksud olan mukallitlikten sıyrılıp müctehit derecesine erişmektir. Kanaatimce tasavvuf edebiyatında bu hususlar şeriat, tarikat, hakikat ve marifet kavramları ile anlatılmıştır. Öyleyse bir şey hakkında hüküm vermezden evvel kullanılan kavramın hangi bağlamda ve hangi anlamda kullanıldığını tespitle işe başlamak gerekir. Aksi halde birbirini yanlış anlayan ve bu yanlışlar üzerinden birbirini yargılayan bir anlayış ortaya çıkacaktır ki böyle bir anlayışı ilim ahlakıyla bağdaştırmak mümkün değildir.

Kelimeler; ya lügat ya örf ya da şer'î bağlamına göre farklı anlamlar kazanabilir. Bir mesele hakkında kanaat ortaya koymaya çalışan kimsenin bu hassasiyete uygun bir biçimde hareket ederek öncelikle kullanacağı kavramın bağlamını ve tarihsel süreç içerisinde kazandığı anlamları tespit etmesi gerekir. Yunus Emre'nin tasavvuf anlayışının fikhî açıdan değerlendirilmesinde de bu kıstasın göz önünde bulundurulması gerekir. Her şeyden önce Yunus Emre, dinin özünü ve ruhunu anlamaya ve anlatmaya çalışan ve söylemi çağlara mal olmuş zirve şahsiyetlerden bir tanesidir. Ancak söylemin aktarılmasında tercih edilen üslup bir fıkıh üslubu değil, bir edebî üsluptur. Dolayısıyla Yunus şayet söyledikleri ile değerlendirilecek olursa, söylediği sözün bir şiir dili, edebî bir dil olduğunu daima göz önünde bulundurmak gerekir. Ama kendisinin "Biz kimse dinine hilaf dimezüz, Din tamam olacak toğar mahabbet⁽¹⁴⁾ dizelerinde olduğu üzere, oldukça rahat bir hâlet-i ruhiye içerisinde "töhmət mevzilerinden de sakınmadığı" da müşahede edilir.

Yunus'un şiirlerine bakıldığında kendisinin lehinde olanlar kadar aleyhinde olanların da varlığını müşahede ediyoruz. Zira kendisi şiirlerinde bazen muarızlarına da cevap veriyor.

(13) Kul Sadi, İrfan ve Yunus Emre, s. 208.

(14) Kul Sadi, İrfan ve Yunus Emre, s. 236.

*Şeriat edebinden korkaram söylemeğe
Yoğısa eydeyidüm dahı ayruksı haber*

*Dost kılıcından Yunus ölürise gam değül,
Dost göğünden uyakan maşuk burcından doğar.*⁽¹⁵⁾

Yunus Emre'nin şiirleri fikhî açıdan mülahaza edildiğinde farklı kanaatler serdetmek mümkündür. Ancak bütüncül ve kendi ortamı içerisinde Yunus değerlendirildiğinde, kendisinin dertli bir iman eri olarak farklı ortamlarda farklı üsluplarla dini anlatma, ifsat olmuş toplumu ıslah etme gayreti içerisinde olan ve bu esnada zaman zaman söylediği sözlerle kendisini toplum nazarında ve fıkıh karşısında zor durumda bırakan bir tavır içerisinde olduğu görülür. Bu açıdan onun şiirlerini İslam'ın zahiri söylemine uygun olan ve olmayan şeklinde iki ana kategoriye ayırmak ve zahire aykırı şiirlerinin teville, mecaza ve kinayeye açık olması sebebiyle ancak kendisinden bir açıklama gelmesi durumunda fıkıh açısından hüküm ifade edeceğini, aksi halde yargısız infaz durumunun gerçekleşeceğini söylemek gerekir. Asırlar sonra bu da mümkün olmayacağına göre, Yunus'un dinle ve şeraitle olan muamalesinin Allah ile kendi arasında olduğunu, ama asırlarca Müslümanların gönlünde yer eden bu gönül erinin söylediklerinin tasavvuf veya edebiyat geleneği içerisinde değerlendirildiğinde, daha isabetli bir işin yapılmış olacağı kanaatindeyiz. Yunus'un dizelerinden hareketle kendisinin fıkha-şeriata bakışı ile ilgili bazı örnekler şu şekildedir:

1. İslam'a Bakışı

Kol kırılır yen içinde kalır misali Yunus, her ne kadar içerisinde yaşadığı toplumun dinî ve ahlaki zaafalarını bazen ağır eleştirilere tutsa ve din adamlarına tarizlerde bulunsa da onun dinin hakikatine ve dış dünyaya aktarımına ilişkin tutumu sarıhtir. Nitekim bu tutum aşağıdaki dizelerde açıkça görülür:

*Gayrıdur bu milletden bu bizüm milletümüz
Hiç dinde bulunmadı din ü diyânetümüz*

*Bu din ü diyânetde dünyâ vü âhîretde
Yitmiş iki milletde ayrudur âyâtumuz*

Bununla birlikte dini hakkıyla yaşamayan ve temsil etmeyen din adamlarına da sert eleştirilerde bulunur:

(15) Kul Sadi, İrfan ve Yunus Emre, s. 240

*Lâ-şerikden okursın sonra şerik katarsın
Bire iki dimegi kimden fetvâ dutarsın
Dîn ü îmân bünyâdı togrulukla gerçeklik
Ol tamâm olmayacak neyile dîn çatarsın
Çün Kur'ân gökden indi anı Allâh buyurdu
Andan haber virsene hâ kitâbdan ötersin
'İlm okımak bilmeklik kendözini bilmekdür
Pes kendözün bilmezsen bir hayvândan betersin
'İlm okımak ma'nîsi 'ibret anlamagiçün
Çün 'ibretten degülsin görmedin taş atarsın
On iki bin hadîsi cem' eyledi Mustafâ
Anı işitdün meger şerh ile söz satarsın
Kılursın riyâ namâz yazugun çok hayrun az
Dinle neye varur söz Cehennem'de yatarsın
Halkı fetvâ virürsün yâ sen niçün dutmazsın
'İlmün var 'amelün yok hâ günâha batarsın
Sen fakîhsün ben fakîr sana tanumuz yokdur
İhlâsıla gelürsen bizden nesne ütersin
Bu düzilen tertîbi ayruksıdı mı dirsın
Başaramazsın hâce endişeden yitersin*

Bu dizeler aslında din adına yanlış işler yapanlara yönelik eleştiriler içerir. Ancak kendisini din ile özdeşleştiren söz konusu yanlış kişiler, kendilerine yapılan bu eleştirileri sanki dine yapılmış gibi telakki ederek Yunus'u itham etmeye veya yanlış göstermeye çalışırlar.

2. Namaza Bakışı

Yunus, dini bütün bir Müslüman olarak dinin direği namazını hakkıyla eda eden bir şahsiyettir.

*Müsülmanam diyen kişi şartı nedür bilse gerek
Tanrı'nun buyruğun tutup biş vakt namâz kılsa gerek.*

*Namâz kıl imânıla
Yatmağıl gümânıla*

*Gidesin emânıla
Tur irtе namâzına*

*Çıka gide cân dahı
Şöyle kala ten dahı*

*Derviş Yûnus sen dahı
Tur irtе namâzına*

Yunus namazların cemaatle kılınmasına da vurgu yapar:

*Kuşlarla turgıl bile
Kıl namâzı imâm ile*

*Yalvar günâhun gel dile
Tanla seher vaktinde tur*

Namaz kılmayanları ise ağır bir dille uyarır:

*Gönlünde ikilik tutan ol metâ'i bunda satan
Yarın Cehennem'de yatan bunda namâz kılmayandır*

*Olmaz sözi dimezem ben ma'rifet ehline
Zirâ disem inanmaz ağaçda bitdi karpuz*

Ama nedense kendisine yöneltilen namaz kılmadığı ithamlarına, şiirlerinde cevap vermiştir. Ancak bunda kendisinin ne derece dâhil olduğunu ve neden böyle bir ithama sebebiyet verdiğini bilemiyoruz.

*Bana namâz kılmaz diyen ben kıluram namâzumı
Kılurısam kılmazısam ol Hak bilür niyâzumı.*

Şu dizelerde ise namazsız Müslüman olunamayacağı açıkça ifade edilir:

*Hak'dan artuk kimse bilmez kâfir müselmân kim durur
Ben kıluram namâzumı Hak geçürürse nâzumı*

*Allah buyrugın dutğıl namâzun kılup gitğil
Namâzun kılmayınca zinhâr varmağıl işe*

*Evünde helâlüne biş vakt namâz öğretgil
Ögüdün dutmazısa yazugı yokdur boşta
Namâz kılmaz kişinün kazandugı hep harâm
Bin kızılı varısa birisi gelmez işe
Namâz kılmayana sen müsülmândur dimegil
Hergiz müsülmân olmaz bagrı dönmişdür taşta
Yünus imdi namâzun komağıl sen kıla gör
Ansuzın ecel irer ömür yitişür başta*

3. Oruca Bakışı

Yunus, açıkça oruç ve namazın Allah'ın emri olduğunu ve mutlak yerine getirilmesi gerektiğini ifade eder.

*Benden öğüt isterisen eydivirem bildigümden
Budur Çalabın buyrugı tutun oruç kilun namâz
Orucuna güvenme namâzuna tayanma
Cümle tâ'at tak olur nâz u niyâz içinde
Oruc-namâz gusl u hac hicâbdur âşıklara
Âşık andan münezzezh hâssü'l-havâs içinde*

Ancak O'na göre gerçek, kulluğun ve kurtuluşun gerçekleşmesi için tek başına amel yeterli olmaz. Kişi sırf ameline güvenerek kurtuluşa ereceğini düşünmemelidir. Bu ifadeler bir nevi fıkhî hikmeti teşri konusunun edebiyattaki karşılığı olarak durmaktadır.

4. Zekata Bakışı

Yunus bir beyitinde İslam'ın temel farzlarını bir arada zikrederek bunların önemine ve fonksiyonuna vurgu yapar.

*Oruç-namâz zekât hac cürm ü cinâyet durur
Fakîr bundan âzâddur hâss-ı havâs içinde
Şerî'at korıcıdur hakikat ordusunda
Senün için korımur hâsıl ordu içinde*

5. Hacca Bakışı

Yunus haccın gerçek mahiyetinden söz ederek onun kişinin davranışlarında bir değişikliğe yol açması gerektiğini vurgular.

*Bin kez hacca vardunısa bin kez gazâ kıldunısa
Bir kez gönül sıdunısa gerekse yüz yıl yol doki*

*Gönül mi yig Ka'be mi yig eyit bana 'aklı iren
Gönül yigdür zirâ ki Hak gönülde tutar turaki*

*Yûnus Emre dir hoca gerekse var bin hacca
Hepisinden eyüce bir gönüle girmekdür*

Bu sözler zahirde haccı gönülle kıyaslayarak gönül karşısında haccı âdeta ikinci plana atar gözükmektedir. Ancak bu kanaatimizce kıyas maal farıktır. Yani birbiri ile kıyası mümkün olmayan iki varlıktır. Buradaki kıyas temsili bir anlatımı ifade ettiğinden, fikhın doğrudan yargı alanında yer almaz. Zira Yunus şu dizelerinde haccın ehemmiyetini açıkça vurgulamıştır:

6. Kulluğa Bakışı

Yunus, dini bütün bir insan olarak insan amel ilişkisini güzel bir surette sıralar. Ancak O'nun din ve fıkıh anlayışında şeriat, tarikat, hakikat, marifet sıralaması merkezi bir rol oynadığından, kendisi bilinen kavramlara daha deruni anlamlar yükleyerek yanlış yorumlanmalara da sebebiyet verir. Zira deruni anlayış düşünce ve şahıs birlikteliği iyi kurulamadığı takdirde Bâtini-Hurufi düşüncelere de kapı aralar. Ancak Yunus bir yerde yanlış anlaşılacak ifadelerini bir başka yerde şeriatin zahirine uygun ve sarıh bir şekilde anlattığından, kendisi hakkında serdedilebilecek muhtemel ithamları da bertaraf etmiş olmaktadır. Aşağıdaki dizeler bunun açık bir örneğidir:

*Yılda yitmiş bin hâcı her biri niyyet ider
Varur ziyâret ider nûrını Muhammed'ün*

*Orucuna güvenme namâzuna tayanma
Cümle tâ'at tak olur nâz u niyâz içinde*

*Oruc-namâz gusl u hac hicâbdur âşıklara
Âşık andan münezzeh hâssü'l-havâs içinde*

*Âbdestümüz namâzumuz doğrulıkdur tâ'atümüz
İşkıla bağladuk kâmet sâfumuzı kim ayıra*

*Öyle namâzın kılâsın her ne dilersen bulâsın
Tamu'dan âzâd olâsın kullar âzâd olsa gerek*

Ol ikindiye kılanlar arı dirlik dirilenler
Olardur Hakk'a irenler her dem anlar irse gerek

Ahşam durur üç farıza tagca günâhun arıda
Eyü 'amellerün sinde şem ü çerâg olsa gerek

Yatsu namâzına ol hâzır hâzırları sever Kâdir
İmânun eksügin bitür imân pîş-rev olsa gerek

Her kim bu sözden almadı biş vakt namâzı kilmadı
Bilün müsülmân olmadı ol Tamu'ya girse gerek

Bildünise cemâ'ati hâzır olanlar Cennet'i
Ger kâhillik kılurısan münâfıkdan olsa gerek

Görmez misin Mustafâ'yı niçe bekledi vefâyı
Ümmetiçün ol safâyı ümmet ana irse gerek

Beklerisen dîn gayretin virmegil nefse murâdın
Yünus Nebî salâvâtın işkıla degürse gerek

Evvel kapu şerî'at emr ü nehvi bildürür
Yuya günâhlarını her bir Kur'ân hecesi

İkincisi tarikat kulluga bil bağlaya
Yolı togrı varanı yarlıgaya hocası

Üçüncisi ma'rifet cân gönül gözin açar
Bak ma'nî sarâyına 'Arş'a degin yücesi

Dördüncüsü hakikat ere eksük bakmaya
Bayram ola gündüzi Kadîr ola gicesi

Bu şerî'at güç olur tarikat yokuş olur
Ma'rifet sarplık durur hakikatdür yücesi

Dervîşün dört yanında dört ulu kapu gerek
Kancaru bakarısıa gündüz ola gicesi

Ana iren dervîşe iki cihân keşf olur
Anun sıfatın öger ol hocalar hocası

Dört hâl içinde dervîş gerek siyâset çeke
Menzile irmez kalur yol eri yuvacası

Kırk kişi bir ağacı tagdan indürimeye
Yâ bunca mürîd muhib Sırât niçe geçesi

*Küfür okın atarken îmânun urma sakın
Yilüp sıyasın güçin sebl ola güvecesi*

*Dört kapudur kırk makâm yüz altmış menzili var
Ana irene açılır vilâyet derecesi*

*Âşık Yûnus sözlerin muhâl diyü söylemez
Ma'nî yüzün gösterür bu şâ'irler kocası*

*Bir tona kan bulaşacak yumayınca mismil olmaz
Gönül pâsı yunmayınca namâz edâ olmayısar*

*Gönül pâsın yudunısa kibr ü kîni kodunısa
İkrâr bütûn olmayınca erden nazar olmayısar*

7. Yunus ve Şatahat

Yunus'un dört kapı kırk makam anlayışı ile yazdığı, bir anlamda şatahat ifade eden şu dizelerini ise fıkıh ilmi çerçevesinde belli bir yere oturtmak oldukça zordur:

*Dîn ü millet sorarısın 'âşıklara dîn ne hâcet
Âşık kişi harâb olur âşık bilmez dîn diyânet*

Bu dizelerde Yunus, herşeyin merkezine aşkı oturtur ve kendince bu hâldeki aşık din ve diyaneti aşmıştır. Bu ise her ne kadar kendi anlayışı içerisinde bir izaha sahip olsa da fıkhen kabul edilebilir bir şey değildir. Benzer durumlar aşağıdaki dizeler için de fazlasıyla geçerlidir:

*Dost yüzün göricek şirk yağmâlandı
Anunçün kapuda kaldı şerî'at*

*Kimsene dînine hilâf dimezüz
Dîn tamâm olıcak togar mahabbet*

*Yitmiş iki millete birligile bakmayan
Şer'ile evliyâsa hakikatde 'âsîdür*

*Şer'ile hakikatün vafını eydem sana
Şerî'at bir gemidür hakikat deryâsıdur*

*Hak bir gönül virdi bana hâ dimedin hayrân olur
Bir dem gelür şâdî olur bir dem gelür giryân olur*

*Bir dem cehâletde kalur hiç nesneyi bilmez olur
Bir dem talar hikmetlere Câlinûs u Lokmân olur*

*Bir dem görür olmuş gedâ yalın tene geymiş 'abâ
Bir dem ganî himmet ile Fagfûr u hem Hakân olur*

*Bir dem varur mescidlere yüzün sürer anda yire
Bir dem varur deyre girer İncil okur ruhbân olur*

*Bir dem gelür Mûsâ olur yüz bin münâcâtlar kılur
Bir dem girer kibr evine Firavn'ıla Hâmân olur*

*Bir dem gelür 'Isâ gibi ölmüşleri diri kılur
Bir dem gelür güm-râhleyin yolında ser-gerdân olur*

*Bir dem döner Cebrâîl'e rahmet saçar her mahfile
Bir dem gelür güm-râh olur miskîn Yûnus Hayrân olur*

Bu türden söylemler Yunus'un anlaşılmasını oldukça güçleştirmiş; belki de maksadı bu olmamakla birlikte, söylediği söz, kafalarda istifhamlar oluşturmuş, bir takım şaibelere yol açmış ve neticede aleyhte verilen bir takım fetvalara ve ithamlara zemin hazırlamıştır.

Sonuç

Herkesin görmek ya da göstermek istediği bir Yunus var. Ama gerçek Yunus'u tespit için onun bütününe bakmak gerekir. Bu da yetmez asırlarca O'nun her seviyeden Müslümanlar arasında nasıl bu derece hüsnü kabul gördüğüne bakmak gerekir. Yunus'u panteizm vs. akımlarla özdeşleştirme ya da onu sıra dışı bir Müslüman olarak gösterme çabaları, esasında O'nu ait olduğu ve şiiirleri ile hizmet ettiği dinden ve kültürden kurtarma çabasıdır. Bu tuzaklara düşmeme basiretini göstermek gerekir.

Yunus'un kullandığı şeriatla ilgili bazı ifadeler kinaye üslubunda olup bu tür ifadelerin bizzat sözü söyleyen muhatap tarafından bir izahı yapılmadıkça kendisinden kastedilen anlamın da tespiti mümkün olmaz. Dolayısıyla bu tür sözler üzerine yerleşik hükümden farklı bir hüküm bina edilmez. Bu tür ifadeleri okuyan kimselerin de kendiliğinden bir yargıya ulaşarak sözün sahibi ya da ifade ettiği anlamı üzerinde fikhî bir yargıda bulunması doğru olmaz.

Kaynakça

A. Turan Oflazoğlu, Menkıbelerde Yunus (Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri İçerisinde), Ankara 1995.

Abdulaziz Bayındır, Kuran Işığında Tarikatçılığa Bakış, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul ty.

Abdulkaki Gölpınarlı, Mevlana-Yunus (Uluslararası Yunus Emre Semineri Bildiriler İçerisinde) İstanbul 1971.

Ahmet Ögke, Türk Tasavvuf Düşüncesinde Şariat, Tarikat, Hakikat, Marifet Kavramları ve Marmaravi'de "Dört Kapı-Kırk Makam" Anlayışının İzleri, Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Yıl: 7, Sayı: 8, ss. 147-162.

Gönül Alpay, Yunus Emre'nin Hümanizmasının Temelleri (Uluslararası Yunus Emre Semineri Bildirileri İçerisinde) İstanbul 1971.

Kul Sadi, *İrfan ve Yunus Emre*, Petek Yayınları, İstanbul 1983.

Mehmet Demirci, Yunus Emre'de İlahi Aşk ve İnsan Sevgisi, Selçuk Yayınları, İstanbul 1991.

Mustafa Tatçı, Yunus Emre Divanı, DİB, İstanbul 2012.

Rauf Mutlua, Yunus Emre'de Gerçek Hayat Sorunları (Uluslararası Yunus Emre Semineri Bildirileri İçerisinde) İstanbul 1971.

Yunus Emre, *Risaletü'n-Nushiyye* (Haz: Umay Günay, Osman Horata), Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1994.